

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

سازمان جهانی تجارت

سازمان جهانی تجارت^۱ نهادی بین‌المللی جهت قانونمند کردن تجارت کشورهاست. این نهاد در اول ژانویه ۱۹۹۵ میلادی در شهر ژنو سوئیس تاسیس و جایگزین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت^۲ در ابعادی گسترده‌تر شد.

بودجه آن در سال ۲۰۰۵ میلادی ۱۶۹ میلیون فرانک سوئیس، تعداد نیروهای ستادی این سازمان ۶۳۰ نفر و تا ژانویه سال ۲۰۰۵ میلادی دارای ۱۴۹ عضو بوده است.

سه چهارم از اعضای این سازمان، کشورهای در حال توسعه هستند و کل کشورهای عضو سازمان، حدود ۹۷ درصد از تجارت جهان را به خود اختصاص داده اند.

هدف اصلی این سازمان ایجاد ثبات در مقررات مربوط به تجارت است که باعث روان‌تر و کم‌هزینه‌تر شدن تجارت بین کشورها می

شود. از وظایف مهم دیگر آن، حل و فصل مناقشات تجاری و ارائه مشاوره های فنی در زمینه توسعه های اقتصادی است که این مناقشات در سطح بین‌الملل منجر به کاهش حجم تجارت بین‌المللی می‌گردد و حل آنها در روند صلح موثر است. ضمن آنکه وظیفه همکاری با سایر سازمان های بین المللی نیز بر عهده این نهاد قرار دارد.

سازمان جهانی تجارت، به عنوان مهمترین نهاد تجارت بین المللی همواره مورد انتقاد برخی ملت‌های فقیر جهان بوده و ایشان اعتقاد دارند قوانین این سازمان موجب تسلط کشورهای ابرقدرت اقتصادی بر نظامهای سیاسی و اقتصادی آنان خواهد شد. از سوی دیگر برخی صاحب‌نظران بر این باورند که سازمان جهانی تجارت قادر است بر اساس اهداف اولیه خود تجارت آزاد و حقوق بشر را میان اعضا و دیگر کشورها ارتقاء دهد. در این راستا تغییرات سالهای اخیر در کشور چین مثال خوبی برای تأیید نظریات این دسته از کارشناسان بوده است.

تغییرات مثبت برخی سیاست‌های دولت چین و الزام دولت به ایجاد اصلاحات زیربنایی برای فراهم آوردن شرایط الحاق به سازمان جهانی تجارت به عنوان مثالهایی از تأثیرات این سازمان بر اشاعه دموکراسی و ارتقاء سطح رعایت حقوق بشر است.

1 WTO (World Trade Organization)

2 GATT (General Agreement on Tariffs and Trade)

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

از طرف دیگر مکانیزم الزام‌آور حل و فصل اختلافات مثال دیگری است که نشان می‌دهد قوانین این سازمان چگونه می‌توانند باعث افزایش و بهبود حقوق شهروندان تحت نظارت حقوق بین‌الملل گردند. علاوه بر موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (۱۹۴۷) که فقط ناظر بر تجارت کالا بود، سازمان جهانی تجارت در دو حوزه اصلی دیگر شامل خدمات و حقوق مالکیت فکری نیز وارد شده است.

در حوزه خدمات، موافقت‌نامه عمومی خدمات و در حوزه مالکیت فکری، موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری از دستاوردهای مذاکرات دور اروگوئه محسوب می‌شوند. ضمناً کالاهایی که قبلاً از نظام تجارت آزاد بین‌المللی دور مانده بودند (نظیر محصولات کشاورزی، منسوجات و پوشاک) نیز تحت شمول موافقت‌نامه‌های کالایی این سازمان درآمده‌اند. براین اساس سازمان جهانی تجارت به اتکاء این سه موافقت‌نامه اصلی، سه حوزه تجارت کالا، خدمات و حقوق مالکیت فکری را تحت شمول خود قرار داده است.

هریک از موافقت‌نامه‌های عمومی از این قابلیت برخوردارند که ذیل آنها موافقت‌نامه‌های خاص تنظیم شود. سازمان جهانی تجارت با اهداف عمده ایجاد یک نظام قانونمند تجاری بین کشورهای عضو برای افزایش اشتغال، درآمد، تقاضای مؤثر و سطح زندگی در محیطی قابل‌پیش‌بینی، مطمئن و شفاف به نحوی که توسعه تجارت با روندی پایدار و با درک اهمیت حفظ محیط زیست، به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

اصول سازمان جهانی تجارت

اصول اساسی این سازمان که پایه‌های رفتاری را در این سازمان شکل می‌دهند عبارتند از:

- **اصل عدم تبعیض**^۳ که خود به دو شق دولت کامله‌الوداد و رفتار ملی تقسیم می‌شود. شرط دولت کامله‌الوداد^۴ اعطای بهترین وضعیت تجاری اعطا شده به هر عضو به دیگر اعضاست و شرط رفتار ملی بدین معنی است که پس از عبور از مرز و پرداخت حقوق و عوارض مربوطه تبعیضی بین کالا و عرضه‌کننده کالای خارجی با کالا و عرضه‌کننده کالای داخلی صورت نگیرد. همین وضع در مورد خدمت و عرضه‌کننده خدمت و دارنده حقوق مالکیت فکری خارجی نسبت به موارد مشابه داخلی وجود دارد.
- **اصل آزاد سازی تجاری**^۵ از طریق رفع تدریجی موانع غیر تعرفه‌ای و تبدیل آن به تعرفه‌ها، تثبیت سقف تعرفه‌ها و تعهد به کاهش تدریجی سطح تعرفه‌ها صورت می‌گیرد.
- **اصل شفافیت**^۶ به معنی ارائه کلیه اطلاعات مربوط به سیاست تجاری کشور بطور ادواری به سازمان جهانی تجارت و ایجاد مراکز اطلاع‌دهی برای کلیه قوانین و مقررات تجاری کشور و استانداردهای مورد درخواست برای ورود کالا. ارائه پیش‌آگهی زمان‌دار برای هرگونه تغییر و تبدیل در قوانین و مقررات و استانداردها از وظایف همه اعضاست.
- **اصل تجارت عادلانه**^۷ به معنی ایجاد زمینه‌ای برای رقابت کاراً با حذف موانع مختل‌کننده تجارت همچون یارانه‌های غیر مجاز، فروش زیر قیمت کالا و موارد آسیب‌زننده به تولید و تجارت کشورهاست. ارائه راه‌حلها در مقابل تجارت غیر عادلانه نیز از طریق ابزارهای دفاعی همچون وضع عوارض جبرانی یا اقدام ضد قیمت‌شکنی^۸ یا اعمال حفاظت‌ها صورت می‌گیرد.

3 Trade without discrimination

4 MFN (Most Favoured Nation: Treating other people equally)

5 Freer Trade: Gradually, through negotiation

6 Predictability: through binding and transparency

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبللمان اداری ایران

- اصل حفظ رفتارهای متفاوت و ویژه با کشورهای در حال توسعه^۴ با کمترین درجه توسعه‌یافتگی در تحمل تغییرات کمتر و در مدتی طولانی‌تر و بصورتی یک طرفه، اصل دیگری است. در این اصل برای الحاق کشورهای توسعه نیافته، تسهیلات ویژه ای در نظر گرفته شده است.
- اصل حفظ استثنائاتی در تعهدات قبول شده در سازمان جهانی تجارت، به دلایلی همچون حفظ نظم عمومی، اخلاق، بهداشت انسان، حیوان و نبات و یا شرایط استثنائی دیگر مانند موانع مذهبی و ... امکان در نظر گرفتن استثنائاتی برای اعضاء وجود دارد.

پیوستن ایران به سازمان جهانی تجارت

بعید است تاکنون واژه جهانی شدن^۱ به گوش کسی نخورده باشد. این پدیده که به طور ضمنی بیانگر تبدیل جهان به یک دهکده جهانی است، تمامی عرصه های زندگی انسان ها را مورد تغییرات اساسی قرار داده و اثرات آن در زندگی روزمره ما نیز به سهولت قابل مشاهده است. گسترش ارتباطات و رسانه های جهانی، تکثر و تعدد شرکتهای غول پیکر فراملی، جهانی شدن تولید و برون سپاری های متعدد تولیدکنندگان بزرگ جهان، تشکیل اتحادیه اروپا، برپایی اتحادیه های منطقه ای، ادغام شرکتهای بزرگ صنعتی از گوشه و کنار دنیا با هم و نمونه های بسیار زیاد دیگری از این دست، دلایلی بر همه گیر بودن فرآیند جهانی شدن است.

به همین دلایل و با توجه به اینکه کشور ایران دارای پتانسیلهای فراوانی اعم از منابع متعدد زیرزمینی مانند نفت و گاز، نیروی کار جوان و فراوان، شرایط اقلیمی چهار فصل، گسترش مناسب جغرافیایی از لحاظ صنعتی و کشاورزی، قرار گرفتن در منطقه استراتژیک خاورمیانه، برخورداری از مرزهای گسترده خاکی با کشورهای چینی، پاکستان، افغانستان، ترکیه، عراق، کشورهای استقلال یافته شوروی سابق و مرزهای آبی با دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان است، نقش غیرقابل انکاری در صحنه جهانی اقتصاد و سیاست دارد. لذا آنچه مسلم است، پیوستن ایران به سازمان جهانی تجارت برای داشتن سهم از تجارت و اقتصاد جهانی و تحقق توسعه اقتصادی در کشور در بلند مدت ضرورتی اجتنابناپذیر است. به عبارت دیگر، عدم الحاق به این سازمان در بلندمدت به مفهوم به حاشیه رانده شدن اقتصاد ایران در نظام اقتصاد بین‌المللی است.

* * *

درخواست ایران جهت پیوستن به سازمان جهانی تجارت پس از ۲۱ بار تلاش طی ۹ سال پذیرفته شد. اکنون ایران به عنوان عضو ناظر در این سازمان پذیرفته شده است. عضویت در این سازمان اصلاحات زیادی را می‌طلبد و در عین حال می‌تواند متضمن سودمندی‌های فراوانی برای کشورهای عضو باشد، از طرف دیگر زیرساخت‌های ضعیف اقتصادی می‌تواند مشکلاتی را به همراه آورد.

عضویت در سازمان جهانی تجارت یک فرایند میان مدت و یا بلندمدت است و به طور مستقیم به میزان آمادگی اقتصاد کشور و سرعت فراهم آوردن این شرایط بستگی دارد. از طرف دیگر هر چه یک اقتصاد قبل از الحاق از وضعیت منطبق تری با شرایط مورد نظر این سازمان برخوردار باشد، دوره زمانی لازم جهت بررسی، مذاکره، تفاهم و تصویب الحاق آن به سازمان جهانی تجارت تا حد زیادی کاهش

7 Promoting Fair competition

8 Anti-Dumping

9 Special and differential treatment for less developed countries

10 Globalization

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

یافته و ضمناً به دلیل شباهت های موجود در وضعیت فعلی و آتی آن اقتصاد، آثار منفی ناشی از پیوستن آن کشور به سازمان جهانی تجارت نیز کاهش می یابد.

در حال حاضر فرصت بسیار مناسبی برای مطالعه شرایط و قوانین سازمان تجارت جهانی و آغاز هر چه سریعتر رفع مغایرت های عمومی و اختصاصی هر یک از زیربخش های مختلف حکومتی در زمینه های تحت نظارت خود است. فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی در اولین گام، با رفع انحصارات دولتی رایج و متداول در ایران همراه خواهد بود.

اگرچه در سال های اخیر شاهد فروش سهام شرکت های دولتی در بورس اوراق بهادار بوده ایم، اما سرعت فرآیند خصوصی سازی و عمق بسیار اندک آن به اندازه ای نبوده است که بتوان برای الحاق به سازمان جهانی تجارت به آن بسنده کرد. از طرف دیگر محدودیت ها و تبعیض برای سرمایه گذاری خارجی ها در مقایسه با سرمایه گذاران ایرانی و وجود موانع گوناگون قانونی برای تأسیس شرکت های خارجی یا شعب آنها در ایران، محدودیت و تبعیض در بهره مندی از انواع تسهیلات بانکی برای سرمایه گذاران مختلف، وجود نظام غیررقابتی^{۱۱} در فعالیتهای اقتصادی، محدودیت در رفت و آمد خارجیان و ... از جمله مهمترین مواردی هستند که در آینده نزدیک به عنوان مغایرت های عمومی پذیرش ایران در سازمان جهانی تجارت مطرح خواهند بود.

قدر مسلم آنکه، برای بررسی تاثیرات مثبت و منفی پیوستن ایران به سازمان جهانی تجارت، انجام یک سلسله تحقیقات جامع و یکپارچه لازم است و می بایست این اثرات در رشته های مختلف صنعتی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد و بررسی این تاثیرات بصورت کلان و بدون در نظر داشتن زمینه فعالیت بنگاه های صنعتی چندان بر پایه اصول علمی و آکادمیک نیست.

از سوی دیگر انجام چنین تحقیقات گسترده میدانی، خارج از توان و خواست تهیه کننده این متن است. به همین دلیل، مطالب آتی بر اساس زمینه های تئوریک نگارنده و مطالعه موارد مشابه سایر کشورها و تطبیق این شرایط با اوضاع داخلی کشور ایران و در واقع حاصل یک تحقیق کتابخانه ای است.

بررسی آثار مثبت و منفی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی:

آنچه بدیهی است، جنگ ۸ ساله با عراق، تحریم های تحمیل شده از سوی غرب، فرار مغزها و ... آثار بسیار سوئی بر اقتصاد سه دهه اخیر کشورمان گذاشته اند. لازم است قبل از وارد آمدن شوک های جدید و قرار گرفتن در انزوای اقتصادی ناشی از عدم الحاق به سازمان جهانی تجارت، چاره بنیادین برای معضلات اقتصادی اندیشیده شود. به امید آنکه ارتقای سطح آگاهی عمومی از آثار مثبت و منفی عضویت ایران در این سازمان از طریق مطالعات و تحقیقات دانشگاهی، تاثیری هر چند اندک بر اعتلای اقتصاد کشورمان داشته باشد، در سطور آتی در خصوص بازتاب های حایز اهمیت ناشی از پیوستن ایران به سازمان جهانی تجارت یا پیامدهای مثبت و منفی ناشی از حضور و مشارکت عرضه کنندگان مبلمان اداری و خانگی کشورهای دیگر در بازارها و عرصه فعالیت های بازار داخلی اینگونه محصولات کشور، بحث شده و بررسی سایر پیامدهای الحاق ایران به این سازمان مانند پیامدهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... به فرصت های آتی موکول خواهد شد.

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

این آثار به دو دسته اصلی پیامدهای مثبت و پیامدهای منفی تقسیم شده و در ذیل این دو گروه، فقط موارد مهم و قابل اعتنا برشمرده خواهند شد و از ذکر تمامی موارد ریز در این مقال خودداری شده است.

الف- پیامدهای مثبت ناشی از حضور و مشارکت عرضه کنندگان خارجی در ایران:

یادآوری می گردد، ترتیب زیر در برشمردن آثار مثبت الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت، لزوماً به معنای درجه اهمیت موارد ذکر شده نیست.

۱. **تقویت نظام سیاسی اقتصادی کشور**، از جمله مهمترین آثار مثبت الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت است. در دنیای امروز هیچ کسی نمی تواند منکر نقش برجسته شرکتهای بزرگ چندملیتی در اداره امور سیاسی کشورها شود. این مساله تا جایی حائز اهمیت است که برخی از تحلیل گران سیاسی معتقد به براندازی و تغییر حکومت برخی از کشورهای آمریکای لاتین توسط شرکتهای غول آسای آمریکایی اند. حتی اگر این حد از توانایی این شرکتهای را گزافه گویی فرض کنیم، باز هم نمیتوان از اثر پذیری شدید تصمیمات سیاسی از منافع اقتصادی چشم پوشید. متأسفانه در کشور ما به اقتصاد سیاسی کمتر توجه شده است. امروز سیاست و اقتصاد در تعامل با همدیگر وجهه جهانی یک کشور را ترسیم می کنند. اراده و پشتکار ملی و درایت سیاسی دولتمردان در اتخاذ تصمیمات معقول سیاسی دو اهرم مکمل برای کاهش مقاومت جهانی علیه ارتقای اقتصادی و صنعتی ایران هستند. با بهبود شرایط سیاسی و برقراری امنیت جهانی ناشی از ثبات سیاسی، عموماً کسب و کار شرکت ها به دلیل بازگشت سرمایه های ایران مقیم خارج از کشور به فضای اقتصاد داخلی نیز رونق یافته و به طبع آن قدرت خرید سازمان ها و شرکت ها که اصلی ترین مشتریان بازار مبلمان اداری هستند، نیز رونق خواهد یافت. بدین ترتیب بازار مبلمان اداری نیز مانند بسیار از صنایع دیگر به صورت مستقیم از شرایط ثبات سیاسی بهره اقتصادی خواهد برد.

۲. ضمن آن که با کاهش ریسک سیاسی و اقتصادی کشور که توسط موسسات بین المللی و به صورت پربودیک محاسبه و منتشر می گردد، می توان به جذب سرمایه های خارجی در کشور در قالب پیمانهای همکاری مشترک در زمینه تولید، مونتاژ و فروش محصولات مبلمان اداری و خانگی امیدوار بود. با ورود شرکت های خارجی و درجه اول جهان در ایران و انتقال تکنولوژی و توان تولیدی به سازندگان داخلی، امکان رقابت با ترکیه به عنوان اصلی ترین رقیب ایران در بازار خاورمیانه برای تولیدکنندگان ایرانی افزایش یافته و بهره مندی از بازارهای بکری مانند بازار کشورهای عراق، افغانستان، کشورهای تازه استقلال یافته شمالی (شوروی سابق) علی الخصوص ارمنستان (که دارای مشکلات سیاسی/اجتماعی فراوانی با ترکیه است) مقدورتر شده و می توان به افق پیش روی صنعت مبلمان ایران امیدوارتر شد.

۳. **تقویت روابط خارجی با سایر کشورها**، همانگونه که در سطور فوق نیز اشاره شد، در سایه امنیت اقتصادی و سیاسی امکان پذیرتر است. بدیهی است که کشورهای جهان مایل به برقراری روابط مستحکم دیپلماتیک با کشوری که سیستم سیاسی و اقتصادی پر تلاطمی دارد، نمی باشند. لذا به طور یقین می توان انتظار داشت آرامش و منافع دو جانبه ناشی از مبادلات بازرگانی با کشورهای مختلف باعث آرامش نظام سیاسی و اقتصادی داخلی کشور و تقویت روابط دیپلماتیک با سایر کشورهای جهان می گردد. قرار گرفتن در لیست کشورهای پر ریسک، باعث سخت گیرانه تر شدن شرایط حضور شرکتهای خارجی حاضر در کشور در برخورد با طرف های ایرانی نیز شده است. از سوی دیگر ایران برای تاثیرگذار بودن بر روندهای بین المللی نیازمند یاریگیری جهانی است. بدون برخورداری از قدرت سیاسی و اقتصادی، امکان تاثیر گذاری بر سیاست های جهانی برای هیچ کشوری وجود نخواهد داشت.

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

برخورداری از شرکای استراتژیک اقتصادی به برخورداری از شرکای سیاسی نیز منجر خواهد شد. چنانچه ایران بتواند شرکای استراتژیک قابل اعتمادی در زمینه اقتصادی و سیاسی برای خود مهیا نماید، دول قدرتمند به راحتی نخواهند توانست از اهرم فشارهای سیاسی ناشی از منزوی بودن ایران در نظام سیاسی - اقتصادی بر علیه کشورمان بهره ببرند. با حضور شرکت های بزرگ جهانی مبلمان اداری در فضای کشور، ضمن ورود دانش فنی جدید و ماشین آلات و فرآیندهای نوین تولید، شرکت های قطعه ساز صنعت مبلمان اداری نیز منتفع شده و به بالندگی مشابه با سایر صنایع از جمله صنعت خودروسازی خواهند رسید.

در حال حاضر به نظر می رسد قطعه سازان صنعت مبلمان اداری به دلیل فاصله گرفتن تولیدکنندگان مبلمان اداری از حداقل استانداردهای جهانی، به رشد و تکامل نرسیده و به عنوان یکی از صنایع بسیار پایین دستی به حساب می آیند. با رشد کیفیت و استانداردهای تولید شرکت های داخلی و حضور رقبای خارجی، این قطعه سازان ناچار به ارتقای فناوری تولید، نحوه مدیریت دانش محور و ارتقای سازمانی خود خواهند بود. از سوی دیگر با رشد و ارتقاء کیفی و بروز نوآوری در شرکت های قطعه سازی در صنعت مبلمان اداری، می توان به بالندگی هر چه بیشتر توان سازندگان و تولیدکنندگان این صنف امیدوار بود.

به بیان ساده تر، ارتقای قطعه سازی و محصولات نهایی در این صنف به صورت لازم و ملزوم همدیگر بوده و رشد دوجانبه این تولیدکنندگان با هم افزایشی بسیار زیاد به تعالی کل بازار خواهد انجامید.

۴. افزایش زمینه های رقابت برای تولیدکنندگان داخلی، در اثر حضور رقبای خارجی در بازار امری اجتناب ناپذیر خواهد بود. همانطور که در سالهای اخیر حضور محصولات چینی، تایوانی، ترک و حتی ایتالیایی به صورت تدریجی حائز توجه بوده است. در تنگتر شدن عرصه رقابت، بسیاری از شرکتهای ضعیف که قابلیت تطبیق سریع خود با شرایط جدید را نداشته باشند، در کوتاه مدت از صحنه رقابت حذف خواهند شد. اما شرکتهایی که قادر به ماندن در صحنه رقابت باشند، بدون شک قابلیت حضور در بازارهای جهانی را نیز خواهند داشت، چرا که رقابت در مقیاس جهانی را در بازارهای داخلی تجربه نموده اند. با حذف تولیدکنندگان زیرپله ای که اتفاقاً در صنف تولید مبلمان اداری به عنوان یک تهدید برای تولیدکنندگان کیفی به حساب می آیند، می توان امیدوار بود که شرکت های تولیدکننده ارزشمند بازار مبلمان اداری با تکیه بر دانش به روز صاحبان و با استفاده از توانمندی های بالقوه شان، ضمن آگاهی از قوانین بین المللی به شکوفایی هر چه بیشتر اقتصاد ملی یاری رسانند.

۵. افزایش سرمایه گذاری های خارجی و ایجاد تنوع در عرضه منابع سرمایه ای، یکی دیگر از اثرات مثبت الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت است. ثبات سیاسی و اقتصادی مشوق سرمایه گذاران خارجی برای حضور در بازار ایران خواهد بود. اصل اقتصادی ترسو بودن سرمایه ها، به طور تلویحی به همین نکته اشاره دارد که سرمایه گذاران مایل به حضور در شرایط باثبات سیاسی و اقتصادی هستند. افزایش منابع مالی در محیط پیرامون سازمان مزیتی است که برای صنایع متفاوت از جمله صنعت مبلمان اداری یک فرصت ارزشمند به حساب می آید. با حل مشکلات نقدینگی برای فعالین صنف مبلمان، امکان سرمایه گذاری های جدید، نوسازی خطوط تولید، خرید دانش فنی، ارتقای سطح توانمندی نیروی انسانی، استفاده از ابزارهای جدید بازاریابی برای ارتقای دانش عمومی در زمینه فرهنگ استفاده از مبلمان استاندارد و مناسب در محیط های کاری و منزل، امکان افزایش روش های فروش و پرداخت و ... برای شرکت های توانمند ایرانی بوجود می آید.

۶. ورود فن آوریهای نوین فنی و مدیریتی و افزایش تخصص ها و مهارتهای نیروی انسانی، همزمان با ورود شرکتهای بین المللی امری بدیهی است. کشور چین تجربه بسیار مثبتی از حضور شرکتهای بزرگ چندملیتی در این کشور دارد. چین با تشویق سرمایه گذاری خارجی در خاک این کشور و تحمل شرایط سخت رقابت در کوتاه مدت، موفق شد از ابزار و فن آوری آموخته از این شرکتهای خارجی، در میان مدت بر علیه خود آنان استفاده نموده و علاوه بر حضور قوی در بازارهای داخلی، بازارهای دیگر

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

کشورهای جهان را نیز مورد هدف قرار دهد. به بیان دیگر با رسوب تدریجی اصول مدیریتی و فن آوری های نوین شرکتهای خارجی که به تولید محصولات خود در کشورمان اقدام می نمایند، در میان مدت تولید کنندگان داخلی مبلمان اداری نیز بهره مند می شوند. ارتقای سطح مهارتهای فنی نیروی کار داخلی در اثر تعامل با متخصصین به روز دنیا، نتیجه ارزشمندی است که برای تمامی تولیدکنندگان مبلمان داخلی مثمر ثمر خواهد بود. آنچه که در حال حاضر صنف مبلمان از آن رنج می برد، کمبود مهندسين و مدیران جوان و خلاق است که دارای تحصیلات آکادمیک و تجربیات مرتبط در زمینه کسب و کار مبلمان بوده باشند. دلیل آن نیز عدم وجود رشته های تحصیلی مرتبط در دانشگاههای معتبر داخلی است. با ورود شرکتهای درجه اول جهانی به ایران، می توان به بازگشایی دانشکده های تخصصی طراحی، تولید و فروش مبلمان در تعامل دانشگاههای معتبر داخلی و خارجی چشم امید داشت. اتفاق میمونی که ارتقای دانش مدیران جوان ایرانی این صنف و تعالی سازمانی تولیدکنندگان مبلمان اداری را به همراه خواهد داشت.

۷. گسترش بازار برای عوامل داخلی بواسطه مشارکت با خارجیان، در صورتی مقدور خواهد بود که سازمانهای یادگیرنده ایرانی، به سرعت قوانین جدید بازی را بیاموزند و از اصرار بر روشهای سنتی و کهنه که فقط در بازارهای انحصاری کاربرد دارند، خودداری نمایند. در اینصورت است که می توان امیدوار بود، ارتقای سطح کیفی محصولات داخلی برای برخورداری از قابلیت رقابت با مشابه خارجی، از استقبال عمومی برخوردار شوند. این مشارکت برای تولیدکنندگان قطعات و زیرمجموعه های مبلمان اداری و محصولات نیمه ساخته با کیفیت، بصورت محسوس تری قابل مشاهده خواهد بود. برگزاری دوره های آموزشی، حضور تولیدکنندگان ایرانی در محیط کسب و کار کشورهایی مانند ایتالیا که به عنوان کشورهای پیشرو در طراحی و تولید مبلمان شناخته می شوند و تبادل تجربیات با متخصصین جهانی این صنف به مرور زمان به ارتقای دانش و دانایی متولیان مربوطه برای الگوبرداری از شرکت های موفق جهانی خواهد انجامید.

۸. تلاش برای افزایش بهره‌وری، در اثر افزایش فشار رقابت بر تولیدکنندگان داخلی صورت گرفته و صاحبان صنایع داخلی را مجبور به اصلاح روشهای مدیریتی خود می نماید. از سوی دیگر جریان آزاد منابع تولیدی مانند سرمایه، نیروی کار، فن آوری و ... نیز به افزایش سرعت حرکت به سوی بهره وری بیشتر منجر خواهد شد. روند رو به بهبود شرکتهای خودروسازی نیمه دولتی مانند ایرانخودرو و سایپا در سالهای اخیر در اثر درک شرایط سخت رقابت جهانی، نمونه واقعی از تلاش برای بهبود بهره وری در هنگام رقابت با رقبای جهانی است. اگرچه برای تولیدکنندگان مبلمان اداری شرایط تا این حد پیچیده و بغرنج نیست، اما به هر حال فعلاً این شرکتهای طعم واقعی رقابت با شرکتهای بزرگ جهانی را به معنای واقعی نچشیده اند. در همین راستا جا دارد با ممارست در زمان فعلی برای ارائه بهترین محصولات و خدمات به مشتریان داخلی و کم کردن فاصله خود با استانداردهای جهانی مبلمان اداری از بروز طوفان نارضایتی مشتریان پس از حضور رقبای خارجی جلوگیری نمایند.

۹. رونق بیشتر صنعت توریسم و سایر صنایع وابسته به آن، در کشوری مانند ایران که پتانسیل های فراوانی برای جذب سیاحان و جهانگردان دارد، نتیجه مستقیم آرامش نظام سیاسی و اقتصادی و برقراری روابط مطمئن دیپلماتیک با سایر دول جهان است. بدون شک افزایش ضریب اطمینان از امنیت سیاسی و اقتصادی و تقلیل تشریفات بروکراتیک موجود، درآمد ناشی از توریسم را در اقتصاد کشورمان دوچندان خواهد نمود. ارزش افزوده موجود در این بخش آنقدر زیاد است که لازم است به عنوان یکی از پیامدهای مستقیم ایجاد ثبات سیاسی اجتماعی که خود معلول برقراری آرامش اقتصادی ناشی از الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی است، مورد توجه قرار گیرد. بدیهی است صنعت مبلمان اداری و خانگی به صورت غیر مستقیم از افزایش تعداد جهانگردان خارجی در کشورمان منتفع خواهند شد. بهبود صنعت توریسم به رونق کسب و کار هتل ها، رستوران ها، مراکز خدماتی که مشتریان بالقوه انواع مبلمان هستند خواهد انجامید.

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

۱۰. تلاش بیشتر بنگاههای اقتصادی ایرانی برای بازاریابی داخلی و خارجی به واسطه افزایش چگالی رقابت در بازارهای داخلی، یکی از اصلی ترین راهکارهای موجود برای تولیدکنندگان داخلی مبلمان اداری و خانگی خواهد بود. به عنوان یک اصل بازاریابی، یکی از راههای مقابله با شرکتهایی که به حوزه بازار شرکتی وارد می شوند، حضور در بازارهای هدف آن شرکتها خواهد بود. به عنوان مثال چنانچه شرکت های تولیدکننده مبلمان ترکیه ای در بازار ایران وارد شوند و تولیدکنندگان ایرانی را با چالش کمبود تقاضا مواجه سازند، شرکتهای ایرانی علاوه بر تلاش برای باز پس گیری بازار ایران از رقبای ترکیه ای خود، می بایست برای مقابله به مثل با این شرکتها، به سایر حوزه های جغرافیایی تحت نفوذ این شرکتهای ترکیه ای نیز بیاندیشند. این تلاش داخلی و خارجی به کسب دانش و تجربه های ارزشمند بازاریابی منجر خواهد شد که ارزش آن اگر بیشتر از بازپس گیری سهم بازار این شرکتها نباشد، قطعاً کمتر هم نخواهد بود.

۱۱. ارتقای کیفیت زندگی^{۱۲} شهروندان ایرانی به دلایلی چون عرضه محصولات با کیفیت با قیمت مناسب تر و ورود طرحهای نوین در عرضه کالاها و خدمات که با حضور تولیدکنندگان با کیفیت جهانی در بازارهای ایران، محقق خواهد شد، در کوتاه مدت قابل لمس خواهد بود. به طور طبیعی هر چه بازارهای مصرفی از حالت انحصاری به حالت رقابتی پیش رود به نفع مشتریان و مصرف کنندگان خواهد بود چرا که تولیدکنندگان برای تشویق مشتریان به خرید از نام تجاریشان، شرایط مناسب تری در مقایسه با رقبای به ایشان پیشنهاد خواهند داد.

۱۲. گسترش تجارت الکترونیکی که در سالهای اخیر شاهد تحولاتی در این خصوص در کشورمان بوده ایم، با شتاب بیشتری پی گیری خواهد شد، چرا که تجارت الکترونیک جزء جدایی ناپذیر صنایع و تولیدکنندگان مدرن و به روز دنیاست. با حضور شرکتهای بزرگ چندملیتی، حضور الزامات کسب و کار آنها نیز بدیهی و حتمی خواهد بود. اگر چه هنوز هیچ گونه تحرک خاصی از تولیدکنندگان و دست اندرکاران صنف مبلمان اداری و خانگی در زمینه استفاده از مزایای بیشمار تجارت الکترونیکی قابل مشاهده نیست، اما بدون شک با جا افتادن و رایج شدن هر چه بیشتر اصول و قواعد تجارت الکترونیکی در اذهان مشتریان ایرانی، فعالان صنف مبلمان اداری نیز به فکر استفاده از توانمندی های آن خواهند افتاد.

ب- پیامدهای منفی ناشی از حضور و مشارکت عرضه کنندگان خارجی محصولات:

به عنوان اولین نکته باید یادآور شویم که برخی از آثار و پیامدهای منفی زیر حتی در صورت عدم الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت نیز محتمل خواهد بود. طرد شدن اقتصاد ایران از جامعه جهانی و منزوی شدن بنگاههای اقتصادی ایران مهمترین نکته ای است که عدم عضویت ایران در این سازمان به همراه خواهد داشت. حال آنکه اگر عضو دائم سازمان جهانی تجارت شویم، امکان تحریم یک جانبه از سوی کشورها بر علیه ایران به سهولت اوضاع فعلی نخواهد بود و نهاد حقوقی داوری این سازمان حامی اقتصاد کشورمان در مقابله با ابرقدرتهای صنعتی و اقتصادی خواهد بود.

۱. کاهش اشتغال نیروی انسانی به دلیل تعطیلی برخی از واحدهای صنفی که تاب مقاومت در برابر روند جهانی شدن اقتصاد را ندارند، به عنوان ساده ترین اثر منفی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت انگاشته می شود. اگرچه در نگاه اول، این اثر بدیهی و محتوم می نماید، اما به راحتی نمی توان در این خصوص اظهار نظر کرد.

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

به عنوان مثال بررسی وضعیت اشتغال در کشوری مانند عربستان سعودی که اتفاقاً به تازگی نیز به سازمان جهانی تجارت ملحق شده است، حکایت از تاثیر قابل اغماض الحاق اقتصاد این کشور به سازمان جهانی تجارت بر نرخ بیکاری در آن کشور دارد. ضمن آنکه حضور سرمایه گذاران خارجی و راه اندازی کسب و کارهای ناشی از این سرمایه گذاریها در کوتاه مدت، به عنوان یک مکانیزم جایگزین، قابل بررسی و تامل است. از سوی دیگر به فرض تاثیر چشم گیر الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت، در نظر گرفتن سیستم های بهبود یافته تامین اجتماعی می تواند به کاهش اثرات منفی افزایش نرخ بیکاری در کشور بیانجامد. به عنوان مثال به فرض تعطیلی تعداد ۱۰۰ کارگاه کوچک زیرپله ای تولید صندلی اداری که هر کدام ۵ تا ۱۰ نفر کارگر غیرمتخصص و عموماً از اتباع خارجی غیرقانونی دارند، کافیتست فقط ۵ شرکت درجه یک جهانی اقدام به راه اندازی سایت های تولیدی خود به صورت قانونی و با تکنولوژی به روز جهان در کشورمان نمایند که با فرض استفاده از ۱۰۰ کارگر قانونی و متخصص و نیمه متخصص، مساله بیکاری و کاهش اشتغال نیروی انسانی متفی خواهد شد. ضمن آنکه ارزش افزوده حالت دوم مجموعاً حائز توجه بیشتری خواهد بود.

۲. خروج ارز از کشور دلیل دیگری برای مخالفت با حضور ایران در سازمان جهانی تجارت و از اثرات منفی آزادسازی تجارت با کشورهای جهان و برداشتن یا کاهش شدید تعرفه های گمرکی به شمار می رود. این نکته به مثابه آن است که با تزریق انواع داروهای مسکن به یک بیمار، اینگونه انگاشته شود که بیمار در وضعیت مناسب و رو به بهبود است، حال آنکه آرامش ظاهری اوضاع نه به دلیل سلامتی وی بلکه به دلیل اثرات مقطعی و گذرای داروهای مسکن است. اگر مصرف کننده داخلی مایل به خرید محصولات خارجی هستند، به دلیل مرغوبیت و مناسب بودن شرایط ارائه خدمات از سوی تولیدکنندگان مربوطه است. حال اگر با ایجاد شرایط بازدارنده برای ورود این گونه محصولات به بازارهای داخلی، مصرف کنندگان مجبور به خرید محصولات مشابه وطنی باشند، دلیلی بر رضایت این مشتریان و یا ارتقای سطح کیفی تولیدکنندگان داخلی نخواهد بود.

لذا در برخی موارد پذیرش سختی های دوره درمان برای حصول سلامتی واقعی در بلندمدت برای بیمار الزامی است. خروج ارز از کشور نه به دلیل مصرف زدگی یا مصرف گرایی مشتریان ایرانی، بلکه به دلیل سطح نازل بسیاری از تولیدات داخلی است. بدیهی است در صورت وجود تولیدات مرغوب داخلی، هیچ فرد میهن پرست و وطن دوستی حاضر به خرید مشابه خارجی آن تولیدات نخواهد بود. اما لازم است با مکانیزم های زمان بر به سطح کیفی مطلوب دست یافت. خروج ارز در این دوران گذار قطعی و حتمی خواهد بود. اما آنچه مهم تر از توجه به خروج ارز است، توجه به اتخاذ سیاستهایی برای ارتقای سطح کیفی محصولات داخلی پس از عبور از این دوران گذار است.

۳. امکان بروز انحصارهای ناشی از حضور شرکتهای بزرگ خارجی دلمشغولی بسیاری از دولتمردان کشورهای در حال توسعه است. در برخی از موارد حضور برخی شرکتهای بزرگ چندملیتی علاوه بر تضعیف حاکمیت ملی ناشی از قدرت اقتصادی و نرخ گردش مالی این شرکتها که بعضاً چندین برابر تولید ناخالص ملی این کشورهاست، به حذف نامهای تجاری^{۱۳} داخلی نیز میانجامد. شرکتهای بزرگ چندملیتی با توجه به ریسک های سیاسی و اقتصادی موجود در کشورهای مختلف به انتخاب بهینه برای سرمایه گذاری، تولید و صادرات به بازارهای منطقه ای اقدام می کنند.

اگر ایران در مقایسه با کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا^{۱۴} فاقد این مزیت نسبی باشد، سرمایه های مذکور به سمت سرزمین های دیگری می روند. در اینصورت تمامی مزایای ناشی از جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی^{۱۵} را به

13 Brand

14 MENA (Middle East and North Africa)

15 FDI (Foreign Direct Investment)

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

کشورهای همسایه تقدیم کرده ایم. از سوی دیگر نگرانی ناشی از حذف نام های تجاری داخلی و ملی نیز به مرور زمان قابل حل است. بدون شک، برخورداری از برندهای قوی ملی در بلندمدت و پس از کسب تجربه های لازم در تعامل با شرکت های قدرتمند و صاحب فن آوری جهانی به مراتب بهتر از وجود چند برند ضعیف ملی و داخلی در کوتاه مدت است. این تجربه ای است که کشور چین در طی سالیان اخیر نایل به آن شده است.^{۱۶} این کشور پس از یادگیری روشهای نوین تولید و مدیریت از شرکتهای فراصنعتی غربی و به تازگی شروع به برندسازی داخلی نیز نموده است. این تجربه به نوعی قبلاً توسط صنایع ژاپن و کره جنوبی هم آزموده شده و موفقیت آن نیز به اثبات رسیده است.

۴. امکان بروز مصرف گرایی و تجمل گرایی ناشی از عرضه محصولات متنوع مصرفی و کاهش سطح پس انداز ملی در کوتاه مدت محتمل خواهد بود. مصرف کننده ایرانی که به دلیل انواع محدودیت های قانونی و غیرقانونی از دسترسی به محصولات جدید و با کیفیت محروم بوده است، با باز شدن مرزها و حضور تولیدکنندگان مدرن از کشورهای صنعتی به خرید کالاهای لوکس و تجملاتی تشویق خواهد شد. اما توجه به نکاتی در این خصوص الزامی است.

اولاً که این یک عارضه بسیار کوتاه مدت خواهد بود. عطش تصاحب کالاهای لوکس و مصرفی به سرعت فروکش خواهد کرد. ثانیاً مصرف، فی نفسه فاقد بار منفی، آنچنان که در اذهان عمومی تبلیغ شده است، میباید. تا مصرف وجود نداشته باشد، تولیدی وجود نخواهد داشت. ضمن آنکه تولید سرمنشاء رونق اقتصادی و شکوفایی اقتصادی است. لذا مصرف بیشتر، آنگونه که تبلیغ شده است، لزوماً دارای اثرات منفی نیست.

ثالثاً به فرض تمایل مصرف کنندگان داخلی به مصرف کالاهای لوکس، نقش ارگانهای دولتی برای ارتقای سطح آگاهی عمومی برای جلوگیری از آنچه مصرف زدگی عنوان می شود، در این حالت پر رنگ تر خواهد شد. بدون شک مصرف گرایی یکی از معلول های پایین بودن سطح دانش عمومی مصرف کنندگان است. به عنوان مثال فرهنگ استفاده از تلفن همراه در یکی دو سال اخیر با افزایش چشم گیری همراه بوده است.

۵. کاهش خودباوری ملی برای کارآفرینی سرمایه گذاران داخلی به دلیل عدم امکان رقابت با غولهای صنعتی خارجی حاضر در بازار داخلی نیز مانند سایر موارد فوق الذکر بیشتر از آنکه جنبه واقعی داشته باشد، جنبه معنوی دارد. خودباوری ملی و کارآفرینی داخلی، بیش از آنکه متأثر از حضور خارجیان در کشور باشد، معلول اراده و همیت ملی ایرانیان است. بدون شک برخورداری از عزم ملی تک تک ایرانیان بیش از هر عامل دیگری بر خودباوری ملی اثرگذار بوده و تعهد دوجانبه تولیدکنندگان و مصرف کنندگان داخلی برای ارتقای سطح ملی تولید و مصرف به بالندگی صنایع داخلی منجر خواهد شد.

۱۶ نقل به مضمون، روزنامه شرق، سال سوم، شماره ۶۷۱، مقاله "نگاهی به چالش های عمده جهانی شدن در ایران"، دکتر علی ماجدی

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

جمع بندی

جهانی شدن اقتصاد و تجارت یک واقعیت انکار ناپذیر است که خواسته یا ناخواسته سرنوشت مردمان تمامی کشورهای جهان را تحت تاثیر شدید قرار خواهد داد. آنچه می بایست مورد توجه قرار گیرد این است که این روند جهانی شدن دیر یا زود گریبانگیر اقتصاد ایران و بنگاههای خصوصی و دولتی کشور ما نیز خواهد شد. جهانی شدن نیز مانند هر فرآیند دیگر مادی و معنوی، دارای اثرات و پیامدهای مثبت و منفی به طور همزمان است.

بهتر است متولیان امر نیز به جای بهانه گیری های عامیانه، به تدبیر راهکارهای اجرایی برای افزایش بهره وری از نکات مثبت و کاهش احتمال آسیب های ناشی از الحاق ایران به این سازمان بیایندیشند.

افزایش دانش عمومی و دانسته های مستدل صاحبان سرمایه و بنگاههای اقتصادی، توسعه مراکز مشاوره اقتصادی، تعبیه مکانیزم های مدت دار برای تجهیز و آماده سازی صنایع مادر و سایر زیرمجموعه های وابسته آنها، مطالعه شرایط و اخذ مشاوره از کشورهایی که وضعیت مشابه ایران داشته اند و درحال حاضر با حداقل آسیب اقتصادی از این دوران گذار گذشته اند، انجام اصلاحات زیربنایی در سیستم های دولتی برای کاهش اساسی بروکراسی زاید اداری، همسو نمودن لوایح و قوانین حکومتی چه در زمینه اقتصادی و چه در سایر زمینه ها با اهداف کلی پیش گرفته شده و دهها باید و نباید دیگر از جمله کارهایی هستند که در فرصت اندک باقی مانده تا عضویت دائمی باید به انجام برسند.

اما تولیدکنندگان مبلمان و دست اندرکاران اصلی این صنف نیز مانند تمامی صنایع دیگر می بایست به فکر تجهیز و تعبیه مکانیزم هایی برای استفاده از فرصت های ناشی از الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت و کاهش آسیب ناشی از تهدیدهای مربوطه باشند. اگر در فرصت سال های باقیمانده تا الحاق کامل ایران به سازمان جهانی تجارت، تحرکات لازم برای تعبیه این مکانیزم ها اندیشیده شود، می توان امیدوار بود بازار مبلمان اداری و خانگی ایران با حداقل آسیب های ممکن و به سلامت موفق به عبور از دوران گذار شود. در غیراینصورت و با غفلت از فرصت های باقی مانده سرنوشت روشنی برای فعالین این بازار متصور نخواهد بود.

کسب دانش و یادگیری از تجارب کشورهای مشابه از طریق برگزاری کارگاه های آموزشی توسط انجمن های صنفی فعال در زمینه مبلمان اداری و خانگی، پیاده سازی روش های مدرن تولید و مدیریت در کارخانه های اصلی این صنعت و فاصله گرفتن از روش های سنتی و ناکارآمد، آغاز به نوسازی و به روزسازی روشهای تولید از طریق آغاز همکاری و تولید تحت لیسانس یا تولید مشترک با شرکت های طراز اول دنیا، آغاز همکاری متعامل با دانشگاه های داخلی و خارجی و گسترش حوزه صنعت و دانشگاه توسط شرکت های بزرگ و رهبران بازار، بهره گیری از نیروهای جوان و فارغ التحصیلان دانشگاه ها در رده های مدیران میانی سازمانها برای استفاده از توان تجربیات مدیران قدیمی صنعت مبلمان اداری در کنار جوانانی که مجهز به دانش روز و دارای انگیزه های فراوان برای پیشرفت و تعالی اند، راههایی هستند که به نجات صنف مبلمان اداری و خانگی در سالهای سخت آتی یاری خواهند رساند.

امید است که با اندیشیدن راهکارهای مناسب توسط متولیان امر و با تکیه بر عزم و اراده ملی، شرکت های تولید کننده داخلی مبلمان اداری و خانگی بتواند با سربلندی هر چه بیشتر از این دوران گذار عبور نماید.

تحلیل آثار ناشی از عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر صنعت مبلمان اداری ایران

منابع و مأخذ:

۱. جمعی از نویسندگان. **جهانی شدن: فرصتها و چالشها**. ترجمه و تدوین وحید بزرگی و علی صباغیان. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴.
۲. سازمان تجارت جهانی. **تجارت در آینده: درآمدی بر سازمان تجارت جهانی**. ترجمه: محمد جواد ابروانی تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۸۳.
۳. سازمان تجارت جهانی. **شناخت سازمان تجارت جهانی**. ترجمه محمد جواد ابروانی. تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۸۳.
۴. **مجموعه مقالات همایش راهبرد توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و عضویت در سازمان جهانی تجارت: فرصتها و چالشها**. [برگزارکنندگان] موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، دفتر نمایندگی تام الاختیار جمهوری اسلامی ایران و مرکز توسعه صادرات ایران. تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۸۳.
۵. مرکز تجارت بین الملل. **تجارت خدمات در سازمان جهانی تجارت**. ترجمه و تالیف مسعود کمالی اردکانی و میترا نصیری. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۳.

6. <http://www.wto.org>

7. <http://www.irtr.gov.ir>